

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 330.101.541: 330.342.23: 330.15

Доц. Б.В. Кульчицький, к.е.н. –
Львівський НУ ім. І.Франка

ГУМАНІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ЯК ЧИННИК ЕВОЛЮЦІЇ ПАРАДИГМИ ТЕОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналізуються методологічні проблеми еволюції парадигми теорії людської діяльності у контексті гуманізації сучасних економічних систем. Економічна практика зумовлює трансформацію теоретичних парадигм. Економічна діяльність нині містить екологічну і у такому концепті виконує роль фундаменту людської діяльності. Нова парадигма діяльності дозволяє глибше збагнути механізм функціонування сучасних економічних систем.

Doc. B. Kul'chyts'kyi – Lviv NU by Iv. Franko

Humanization of modern economic systems as a factor of human activity theory

This article analyses the problems of paradigm evolution of human activity theory in the context of modern economic systems humanization. Economic practice causes transformation of theoretic paradigms. Nowadays economic activity includes ecological activity and in such context it plays the role of the basis of human activity. The new paradigm of the activity makes it possible to understand mechanisms of modern economic systems functioning.

Цивілізаційний вектор сучасних економічних систем зумовлює значні трансформаційні зміни у всіх складових архітектури суспільного ладу. Набуває нових вимірів демократична організація суспільства, з'являються нові ціннісні орієнтири і переосмислюються вже відомі, а справді докорінні перетворення відбуваються у вирішальній сфері функціонування соціуму – людській діяльності та економічній системі в цілому. Все це викликано потребами суспільної практики, а також є наслідком значного підвищення ролі етики відповідальності в умовах відкритого суспільства та "олюднення" економіки на початку третього тисячоліття.

Подібні процеси спостерігаємо і в економіці сучасної України, яка перебуває у стані ринкової трансформації. Незважаючи на те, що нам доводиться вирішувати багато проблем, які вже давно розв'язали розвинуті держави світу, тим не менш з концептуальної точки зору становлення національної економіки України, вона зазнає істотних впливів з боку цивілізованих чинників розвитку. Серед них насамперед варто виділити екологічний, гуманістичний, морально-етичний, які переводять розгортання економічної системи і в цілому гуманоонтогенезу у якісно нову площину.

Багатовекторність сучасних економічних систем, ускладнення практичних завдань їх стратегічної трансформації, утвердження нового рівня економічної та екологічної свідомості та культури зумовлюють необхідність адекватних змін у методології сучасної економічної теорії. Сама економічна практика кличе до життя нову систему категорій, зумовлює зміну існуючих концептів і навіть трансформує теоретичні парадигми. Серед останніх однією з фундаментальних у скарбниці економічної теорії є парадигма людської діяльності, яка в умовах цивілізаційного вектора сучасних економічних систем зазнає глибинних модифікацій.

У часи екологічної кризи парадигма діяльності, ідеологія безмежної могутності людини все більше наштовхується на критику і несприйняття, все більш помітною стає орієнтація на інші культурні зразки і стандарти поведінки. Значною мірою ця критика є обґрунтованою, однак, на нашу думку, потенційні можливості діяльного підходу ще й досі не вичерпані.

За нашим переконанням, необхідно відмовитись не від діяльного підходу, а від перетворення абсолютистськи тлумачної діяльності у найвищий культурний зразок.

Наше дослідження має за мету здійснити спробу пошуку компромісного вирішення проблеми, де поряд з діяльністю формують складовими економічних та соціально-екологічних суспільних відносин стає усвідомлення ситуації екологічного ризику і формування екологічної відповідальності.

Під діяльністю традиційно прийнято розуміти специфічно соціальний, суто людський тип ставлення до дійсності.

Втім, у кінцевому підсумку, будь-яка діяльність зводиться до взаємодії між людиною і природою. Адже саме свідоме перетворення природного світу відрізняє людину з поміж інших живих істот. У такому випадку, чи є сенс взагалі у виокремленні еколого-економічної діяльності у особливий вид, або, інакше кажучи, чи існує діяльність неекологічна? Одним із завдань даного дослідження і є обґрунтування існування специфічної діяльності – еколого-економічної, яка виражає аспект ставлення суспільства до природи і є складовою частиною діяльності як такої. На нашу думку, в такому розумінні еколого-економічну діяльність цілком можна виокремити в самостійний вид людської активності, але тільки за умови збереження її зв'язку з іншими видами й аспектами діяльності, і, перш за все, – у сфері економіки. Адже саме економічні, виробничі рішення і дії вирішальною мірою впливають на екологічну ситуацію.

Протягом своєї історії людство традиційно все брало у природи, розглядаючи її як невичерпне джерело свого існування і добробуту. У цьому контексті певною мірою можна стверджувати, що сама по собі діяльна природа людини зумовлює глобальну екологічну катастрофу. Зауважимо лише, що діяльна природа людини визначає не саму екологічну катастрофу, а тільки створює передумови для її виникнення. Дійсно, будь-яка економічна діяльність неможлива без витрат енергії і сполучена з незворотнім і дезорганізуючим впливом на оточуюче середовище. Однак ми аж ніяк не можемо поділити песимістичний висновок, що діяльність по запобіганню антропогенної екологічної катастрофи марна, і її марність міститься у самій діяльнішій природі людини.

Для визначення якісних відмінностей еколого-економічної діяльності від інших видів людської активності доречно детально розглянути основні характеристики діяльності як такої.

Вирішальна роль діяльності у процесі гуманоонтогенезу в першу чергу пояснюється тим, що людина у своєму індивідуальному розвитку та існуванні являє собою універсум, пізнання всіх сторін і можливостей розвитку його є нескінченний процес. Людину необхідно розглядати як живу істоту, способом життєдіяльності якої є матеріальне виробництво, а також відтворення системи економічних та суспільних відносин, яка свідомо, цілеспрямовано перетворює світ та саму себе для забезпечення свого існування, функціонування та розвитку у процесі пізнання

об'єктивних зв'язків, законів, тенденцій розвитку навколишнього світу, своєї особистої суті. Все це стає передумовою її творчої, плідної діяльності. Важливим методологічним підґрунтям у вивченні онтогенетичного становлення людини є економічна теорія розвитку, оскільки саме вона пояснює принцип існування індивідуума. Одним з найбільш загальних пояснювальних принципів цієї теорії є поняття активності. Воно вказує на дійсне джерело творчої основи у саморозвитку економічної системи.

На нашу думку, під еколого-економічною діяльністю необхідно розуміти такий вид матеріально-перетворюючої активності, яка характеризує ставлення суспільства до природи, спрямована на свідоме перетворення навколишнього світу. Інакше кажучи, еколого-економічна діяльність – це усвідомлена соціальна активність, безпосередньо спрямована на перетворення оточуючого середовища, трансформацію економічної системи.

Еколого-економічна діяльність є особливим зрізом діяльності взагалі. Проте, для більш глибокого теоретичного конституювання поняття "еколого-економічна діяльність", ми вважаємо за доречне зробити спробу визначення основних характеристик цієї діяльності, розглянути деякі аспекти взаємодії екологічної та інших видів діяльності.

З теоретико-методологічних позицій екологізація всієї сукупності людської діяльності являє собою також діяльність, але більш активну в екологічному плані, і таку, що спричиняє вплив на всю іншу діяльність як на свого роду "оточуюче середовище". Тобто, мова може йти про систему "еколого-економічна діяльність – інша людська діяльність", причому перша складова повинна таким чином перетворювати весь соціум, щоб у нього з'явилися шанси на виживання і подальший розвиток у еколого безпечній формі.

До еколого-економічної діяльності належать всі види діяльності, спрямовані на зниження і ліквідацію негативного антропогенного впливу на природне середовище, збереження, покращення і раціональне використання природно-земельного потенціалу: розвиток мало- і безвідходних виробництв, будівництво і експлуатація очисних і знезаражувальних споруд і будівель, розміщення підприємств і систем транспортних потоків з урахуванням екологічних вимог, рекультивація земель, заходи по боротьбі з ерозією ґрунтів, по охороні і відтворенню флори і фауни, охороні надр і раціональному використанню мінеральних ресурсів.

Для природи немає і не може бути змін у "гірший" або "кращий" бік. Висихання Аральського моря як наслідок господарської діяльності людини або штучне озеленення пустель Аравійського півострова – це явища одного порядку, наслідок рішучого і значного за своїми масштабами і наслідками втручання людини у хід природних процесів. Чи є правомірним наше ставлення до наслідків природоперетворюючої діяльності ставити у залежність від "корисності" цих наслідків, від того, наскільки вони сприяють більш комфортному, зручному і безпечному існуванню людини? Мабуть – так, якщо ми визнаємо право людини на існування взагалі. Тому багаточисельні нарікання на те, що людська діяльність іноді до невідпознання змінює природний ландшафт, здійснює руйнівний вплив на клімат – це скоріше вияв здорового глузду, аніж наслідок наукового осмислення проблеми. Втім, необхідно зазначити, що існує критична межа, за якою руйнівні наслідки перетворень стають незворотними. До того варто додати, що об'єктивне визна-

чення "корисності" або "шкідливості" для людини перетворення природи в принципі є неможливим внаслідок обмеженості людських знань про навколишній світ, мінливість і суперечливість уявлень про "користь" і "шкоду".

В еколого-економічній діяльності, яка містить в собі як інтелектуально-теоретичні, так і матеріально-практичні складові, є свій суб'єкт, об'єкт, умови, засоби, потреби, цілі, результати, тобто всі основні компоненти будь-якого іншого виду діяльності.

Виробничий, споживацький, аксіологічний, виховний, художньо-естетичний, регулятивно-управлінський і комунікативний аспекти притаманні еколого-економічній діяльності як зрізу цілісної людської діяльності.

Основна функція виробничого елементу еколого-економічної діяльності – створення матеріальних і духовних благ, що є обов'язковою передумовою існування і розвитку людини і суспільства. Будь-яка виробнича операція зводиться до спрямованого процесу обміну речовин між людиною і природою. Саме цим і пояснюється той факт, що переважна більшість з існуючих екологічних проблем має свої коріння в економічній діяльності. Екологічна складова праці є одним з основних засобів соціальних форм життєдіяльності і розвитку, оскільки безпосередньо або опосередковано забезпечує створення матеріальних і духовних благ, які здатні задовольнити людські потреби та інтереси. Вся людська діяльність, як і її родові типи і конкретні види, має перетворюючий характер. Проте виробничий аспект людської діяльності не є тотожним перетворюючому, а тільки характеризується останнім.

Підсумовуючи, зазначимо, що загальним принципом еколого-економічної діяльності повинно стати оптимальне поєднання економічних інтересів людини з функціональними потребами оточуючого середовища. Вже сьогодні усвідомлення обмеженості суто економічних підходів до розуміння рушійних сил суспільного буття з необхідністю вимагає здійснити перехід до екологічної інтерпретації цивілізації. Під таким кутом зору вирішення екологічних проблем помітно виходить за межі технологічних перетворень і передбачає здійснення цілісної соціоприродної перебудови. Проте вплив економічних, виробничих чинників на формування і функціонування соціально-екологічних відносин залишається визначальним, і його необхідно враховувати, досліджувати в межах вирішення проблеми побудови екогуманістично орієнтованого суспільства.

Відтак, еколого-економічна діяльність, як невід'ємна складова цілісної людської діяльності, яка безпосередньо спрямована на свідоме перетворення оточуючого середовища, з подальшим розвитком науково-технічного прогресу, зростанням значення антропогенного чинника на долю Всесвіту, відіграє дедалі вагомішу роль у визначенні структури і функцій економічної системи сучасного суспільства.

Таким чином, парадигма людської діяльності в арсеналі сучасної економічної теорії зазнає істотної трансформації. Екологізація економічної свідомості пронизує також всю систему економічних відносин. А це означає, що економічна діяльність іманентно містить екологічну і саме у такому концепті виконує роль субстрату людської діяльності. Нова парадигма діяльності дозволяє глибше збагнути внутрішній механізм сучасних економічних систем у контексті цивілізаційного вектора, що має важливе методологічне і практичне значення в умовах пошуку моделі національної економіки України.